

DRAGANA ALFIREVIĆ

Povej mi svojo resnico

Dragana Alfirević v drugem delu kritiške duologije, ki jo na Neodvisnih objavljamo o performansu Jasne Žmak »this is my truth, tell me yours«, opozarja na vprašanja, ki jih predstava postavlja o mejah in možnostih umetnosti ter o nepripravljenosti naše družbe, da se pogovarja o stvareh in s temi vprašanji ravna na senzibilen ter odgovoren način. Nasprotje toksičnemu patriarhatu, kot avtorica poantira v zaključku, namreč ni matriarhat, temveč ranljivost.



Foto: Dragana Alfirević

Če še niste pogledali predstave Jasne Žmak »this is my truth, tell me yours«, vam odsvetujem branje tega, kar sledi. Predlagam, da predstavo najprej pogledate in nato preberete ta zapis. Preprosto, ne bi vam rada spojčila doživljanja predstave, a pisanje teksta brez spojlanja je nemogoče. Ne bi vam je rada spojčila zato, ker se mi zdi, da je predstavo treba doživeti na nedolžen način in brez predzgodbe, brez projekcij ali predsodkov. Ali pa: preberite in vseeno pogledajte, pa mi javite, kako ste jo doživeli vi.

Obe stanji (tinitus in patriarhat) sta tukaj, obe sta vztrajni, nobeno ne preneha, obe sta, ne glede na to, da se ju težko opredeli, izjemno moteči in vztrajno hromita naša individualna in kolektivna telesa.

Sem že pomislila, da so izpovedni solo projekti ostali v začetku tretjega tisočletja¹, a zdaj se je pojavila predstava Jasne Žmak, ki v center postavlja dva dogodka iz njenega življenja: ogled in sodelovanje (s pozicije publike) pri predstavi Mandićstroj v izvedbi Marka Mandića, režiji Bojana Jablanovca in produkciji Vie Negative ter močen vztrajen tinitus, ki se ji je ob sodelovanju pri tej predstavi pojavil. S temi posledicami živi zdaj že dvanajsto leto. S tema dvema dogodkoma in naštevanjem mnoštva drugih osebnih in profesionalnih dogodkov postavlja jasna vprašanja o možnostih in mejah umetnosti, o nepripravljenosti naše družbe, da se o stvareh pogovarja in na senzibilen in odgovoren način ravna s temi pomembnimi vprašanji. Ta vprašanja so vprašanja o mejah in (ne)zmožnostih umetnosti, načinih sodelovanja, genijih na odru in našem vlaganju v pozicijo genijev ter o samoumevnosti, da so ti geniji večinoma še vedno hetero in moškega spola. Postavljen je torej enačaj med pokom iz pištole in tinitusom (kot osebnim stanjem) ter med patriarhatom in toksično maskulinizacijo (kot družbenim stanjem). Obe stanji sta tukaj, obe sta vztrajni, nobeno ne preneha, obe sta, ne glede na to, da se ju težko opredeli, izjemno močeti in vztrajno hromita naša individualna in kolektivna telesa. Vprašanje je, če se mora Jasna sčasoma na svoj tinitus privaditi, da bi lahko žvela »normalno življenje«, ali se moramo tudi mi na patriarhat privaditi. In če ne – kako ne? Vzporednica med tema dvema je močna, saj se mora tudi za patriarhat človek potruditi, da ga zazna, sliši, odkrije vzroke, postavi na površje, utiša, spreobrne. Vprašanje je tudi – kaj je iz perspektive boja proti patriarhatu »normalno življenje«, ali je to res tisto, na kar smo se že privadili, ali pa se mora normalnost šele izumiti, vzpostaviti?

Vedeli smo, da je Jasna odlična dramaturginja in pisateljica, zdaj pa vemo, da je tudi izvrstna performerka.

Jasna Žmak si je pred leti nadela umetniško ime Jasna Jasna Žmak; iskreno – dolgo sem to vedela in se spraševala zakaj, a mi je tisti večer tudi to postalo razvidno – v tej predstavi je Jasna kristalno jasna, medtem ko lovi ravnotežje med zelo osebnimi zgodbami in izobraževalnim tonom in namenom dogodka. Vedeli smo, da je Jasna odlična dramaturginja in pisateljica, zdaj pa vemo, da je tudi izvrstna performerka, ki ima, če odmislimo njeno prehitro govorjenje, neverjetno točen smisel za odrski čas, občutek za zelo zdravo mero humorja, samoironije in zavedanja, da je vse, kar je intimno, tudi politično, kar uspešno premika mejo med odrom in publiko.

Marko Mandić je v predstavi Mandićstroj predstavljen kot vrhovni alfa mačo moški, večino časa nag, mišičast, mizogin in seksističen tip, ki vsako priložnost izkoristi za mahanje s spolovilom in povečevanje lastnega ega in za to početje ne izbira sredstev. Iz publike vabi sodelujoče gledalke, jih izpostavlja mačističnemu posmehovanju in jih izrablja za svoje igralsko šopirjenje. Da se Marko Mandić v vsaki predstavi rad sleče do nagega, je že aksiom slovenske gledališke krajine in nekaj, kar je vsem nam bolj simpatično kot problematično. A Jasna se, prihajajoč iz Zagreba, loteva drugih problemov, povezanih z insceniranjem (samega sebe), ki se kažejo pri Marku. V nekem trenutku Marko, in posledično Jasna, prikazuje sceno skrite masturbacije, ki jo akter izvaja deloma skrit pred pogledom publike, pri čemer Jasna ni prepričana, ali je njegov orgazem odigran ali resničen. Orgazem je tukaj zelo pomemben element, saj se jasno vzpostavlja vzporednica med moško in žensko seksualnostjo, med moško in žensko anatomijo, med moškim in ženskim orgazmom. Moškimi je dovoljeno doživeti orgazem na odru, ta orgazem je viden, zaradi anatomije in tudi zaradi zgodovine znanja o ženski anatomiji in ženskem orgazmu je ženski orgazem, po drugi strani, skoraj vedno zamolčan, skrit, težko ga umestimo in o njem se po navadi ne pogovarjamo.

Protagonistka potem našteva dejstva, vezana na lastno seksualnost, ki zanjo osebno nosijo nekakšen travmatičen pridih, a so za nas podlaga, da se sami vprašamo o lastni zgodovini in o pomenu vseh teh dogodkov za naša življenja. Jasna je, poleg tega, da poučuje na Dramski akademiji v Zagrebu in deluje kot dramaturginja pri različnih predstavah, tudi zelo angažirana na področju psihodrame in spolne vzgoje; napisala je knjigo z naslovom »Tiste reči«, prav o tistih rečeh.

Priča smo nežnemu in inteligentnemu razgaljanju in ranljivosti, ki je predpogoj za kakršno koli iskreno komunikacijo.

Gledalec ne more mimo dejstva, da vzporedno gleda dve predstavi: Mandićevo Mandićstroj, ki je nekako skrita v Jasnino predstavo. Spominja se ogleda Mandićeve predstave, jo podoživlja, ali pa si predstavlja vse, kar se je zgodilo, če je ni pogledal. Ob vsem tem gledalec gleda Jasnin seznam vprašanj, komentarjev, Jasnin odziv na Mandićevo delo in na lastno delo. Priča smo nežnemu in inteligentnemu razgaljanju in ranljivosti, ki je predpogoj za kakršno koli iskreno komunikacijo.

Publika je bila 28. oktobra ob izvedbi v Ljubljani tudi izjemno privilegirana, saj sta bila takrat v publiko tako Marko Mandić kot Bojan Jablanovec. Tako je dogodek, ki bi lahko bil še en običajen dogodek v Ljubljani v soboto zvečer, postal zgodovinski dogodek, na katerem avtorica in performerka ni samo vključevala in razpirala dogodkov, v katerih sta bila soudeležena Marko in Bojan, temveč je na sebi lasten način »grizla roko, ki jo hrani«, saj je Via Negativa tudi soproducent Jasnine predstave. To je bil zgodovinski dogodek predvsem zaradi tega, ker je bil Jasnin monolog za Mandića sicer verjetno vedno govor v temo. Tisti večer je imela Jasna priložnost, da vsa težka vprašanja, vse dvome, ki so ji več kot desetletje obtičali kot kost v grlu, usmeri prav v živega Mandića, ki je tiho sedel v publiko, saj ni imel napisanega teksta. Na ta način smo gledali nekaj, kar je v gledališču izjemno redko, da torej dialog poteka tako, da ena protagonistka govori, drugi pa molči, ta tišina pa je neverjetno nabita z različnimi pomeni, tako da ima publika občutek, da sedi 10 cm nad stoli. Tišina Marka Mandića, ki ne dobi priložnosti, da odgovori na vprašanja, zastavljena točno njemu, je glasnejša od tišine, ki sicer obstaja med publiko, ki predstavo gleda. Sam dogodek, da je objekt nekega raziskovanja, ki nosi temo predstave, fizično prisoten pri uprizoritvi, je skoraj neverjeten. Razen v Ljubljani. Ta predstava je bila emotivni maraton za vse nas – bili so trenutki v predstavi, ko je bila Jasna (ki nima igralskih orodij in se dejansko na odru nima kam skriti) postavljena pod povečevalno steklo in tako pod stresom, da ni bilo jasno, ali bo sploh lahko nadaljevala. V sebi sem navijala zanjo in samo enkrat na glas nehote glasno izustila »Sve je okej, Jasna«. Moja osebna situacija je bila tudi zelo specifična – tisti večer je z mano na predstavo prišel kolega iz Poljske. Ves čas sem mu morala prevajati in sem tako imela neko distanco do gledanega – ob poslušanju Jasninega glasu sem ves čas slišala še svoj šepet in v odmevu lastnega glasu, ki je lovil hrvaške besede in jih izgovarjal v angleščini, sem slišala eno samo vprašanje: »Kako je možno, da z mačizmi in drugimi oblikami uničujočega patriarhata v letu 2023 še nismo opravili?«

Tako med predstavo kot po aplavzu ostanemo z jasnimi dvomi: ali je Mandić tukaj Mandić ali je Mandić zgolj simbol in simptom patriarhata? Koga predstavlja in ali je možno, da kot izjemen igralec z izjemno biografijo sploh igra samega sebe? Ali je Mandić s svojo predstavo sprožil vsa ta vprašanja (pred premiero Jasnine predstave) in kaj so (pred premiero Jasnine predstave) s temi vprašanji počeli vsi ostali soudeleženi, publika, sodelavci, kritika?

Mandić je igralec in njegov solo je gledališka predstava, tudi če se najavlja kot »solo performans«, medtem ko Jasna ni igralka in njeno avtorsko delo je lahko samo performans, tudi če se predstavlja kot gledališka predstava – performans v smislu surovosti in avtentičnosti materiala, načina izvedbe in načina recepcije.

Mandić kot obljubljeni stroj za proizvodnjo emocij lahko z vsakim dejanjem na odru skrije svojo osebnost in osebna pričanja ter vrednote, to se od njega celo pričakuje. Kot tudi Jasna sama pove: »Čeprav je genij, on je samo orodje v rokah režiserja«.

Med dvojcem Jasna Žmak – Marko Mandić so prisotne tudi razredne napetosti.

Čeprav se na to Jasna niti malo ne ozira, ne bi rada spregledala razrednih napetosti tega dvojca Jasna Žmak – Marko Mandić. Prva je bila do pred kratkim umetnica s prekarnim statusom, dostopna so ji bila finančna sredstva, odri in pozornost, ki so v skladu s tem statusom. Drugi je prvak prvega nacionalnega gledališča, znan filmski igralec, ki zelo rad sodeluje na neodvisni sceni, a se njegov umetniški status ne more ločiti od pozornosti in prostora, ki ju njegova mikrorazredna pozicija ponuja.

Nova vprašanja prihajajo na plano. Prvo se nanaša na nasprotje med formo performansa (kar Jasnina predstava zaradi surovosti izvedbe in zaradi osebnega okvirja neizogibno je) in formo gledališča. Meni ni bilo razvidno, ali gledam performans kot nekaj neponovljivega, avtentičnega ali je to gledališka predstava, v kateri emocije, ki se jim dodelijo besede, ki se jih večkrat prepiše, ponavlja, obrne, vadi, dramaturško obravnava, izginjajo in morda po dvajseti izvedbi niti ne bodo več te iste emocije? Kaj je vrednot v Jasninem performansu in ali moramo to vrednost obravnavati kot nekaj zelo dragocenega, česar se ne da ponoviti, ali kot nekaj, kar s ponavljanjem peša?

Kaj je resnica iz naslova? Ali je resnica iz naslova TISTA resnica o patriarhatu, ki je nikoli ne moremo dovoljkrat ponoviti in se je na žalost ne moremo nikoli naveličati?

Drugo vprašanje se nanaša na naslov predstave This is my truth, tell me yours. Kaj je resnica iz naslova? Ali dokumentarnost lahko enačimo z resnico? Če da, je potem tudi Mandićstroj najboljša resnična resnica, saj Mandić svoje odigrane vloge našteva v dokumentarnem slogu? Ali je resnica izključno naštevanje dogodkov iz življenja? Ali je to nekaj, kar je Jasna odkrila v času dela na predstavi, ali je to morda neka še neodkrita esenca življenja? Ali je resnica iz naslova TISTA resnica o patriarhatu, ki je nikoli ne moremo dovoljkrat ponoviti in se je na žalost ne moremo nikoli naveličati? In kdaj pride ta trenutek, ko mi povemo svojo resnico? Po predstavi, na pijači v baru verjetno ne – v Ljubljani se po predstavah o teh predstavah ne pogovarjamo; tudi o resnicah se ne. Pijemo, kadimo, stresamo šale in anekdote in čakamo, da pride trenutek, ko bomo rekli »jaz grem domov« ali nekaj podobnega. Tako je verjetno moje tretje vprašanje: kako tako ranljiva situacija lahko odpre dejanski prostor za izmenjavo, kako lahko prodre v prostor izven meja predstave in ali je to sploh komu pomembno in potrebno?

Ko boste, če boste, pogledali Jasnino predstavo, mi povejte svojo resnico: povejte mi, katera so vaša vprašanja. Jasnina predstava je bila več kot gledališka gesta – bila je odpiranje vrat, za katerimi morda v temi naših lastnih privzgojenih načinov obnašanja in podtalnih čustev prežijo razne pošasti, a je treba ta vrata enkrat zares odpreti. Odpremo pa jih lahko edino skupaj, saj je gledališče, tako kot življenje – timski šport.

Kar nam je po Jasnini predstavi jasno, je to, da nasprotje patriarhatu ni matriarhat, temveč ranljivost.